

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА ИЖТИМОЙ ҲАМКОРЛИКНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Шарипова Гулрухсор Нуркабиловна

*Мактабгача таълим ташкилотлари директор ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти, Мактабгача таълим менежменти кафедраси
доценти*

Аннотация. Мақолада мактабгача таълим ташкилотларида (МТТ) ижтимоий ҳамкорликни ташкил этишнинг назарий асослари ва амалий механизмлари ёритилган. Ижтимоий ҳамкорлик субъектлари (оила, маҳалла, умумтаълим мактаби, соғлиқни сақлаш, маданият ва спорт муассасалари, нодавлат ташкилотлар ва ҳомийлар) ҳамда уларнинг функциялари аниқланган. Ж. Эпштейннинг ҳамкорлик турлари назарияси ва У. Бронфенбреннернинг экологик тизимлар модели асосида МТТ раҳбарининг ижтимоий ҳамкорликни бошқариш модели, унинг босқичлари ва самарадорлик мезонлари таклиф этилган.

Калит сўзлар: мактабгача таълим ташкилоти, ижтимоий ҳамкорлик, оила билан ҳамкорлик, маҳалла, бошқарув, раҳбар, шериклик, мониторинг.

Аннотация. В статье раскрыты теоретические основы и практические механизмы организации социального партнёрства в дошкольных образовательных организациях. Определены субъекты социального партнёрства и их функции; на основе теории типов вовлечённости Дж. Эпштейн и экологической модели У. Бронфенбреннера предложена модель управления социальным партнёрством руководителем дошкольной организации, её этапы и критерии эффективности.

Ключевые слова: дошкольная образовательная организация, социальное партнёрство, взаимодействие с семьёй, махалля, управление, руководитель, мониторинг.

Abstract. The article discusses the theoretical foundations and practical mechanisms of organizing social partnership in preschool educational organizations. The actors of social partnership and their functions are identified, and, drawing on J. Epstein's framework of partnership types and U. Bronfenbrenner's ecological model, a model for managing social partnership by the head of a preschool organization, its stages and effectiveness criteria are proposed.

Keywords: preschool educational organization, social partnership, family engagement, mahalla, management, leadership, monitoring.

КИРИШ

Бугунги кунда мактабгача таълим тизими Ўзбекистон Республикасида таълим ислохотларининг устувор йўналишларидан бирига айланди. «Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида»ги Қонунда мактабгача таълимнинг асосий вазифалари қаторида болаларни мактаб таълимига тайёрлаш, уларнинг жисмоний, ақлий ва маънавий ривожланишини таъминлаш, бу жараёнда ота-оналар ва жамоатчилик иштирокини кенгайтириш белгилаб қўйилган [1]. Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида ҳам соҳада давлат ва нодавлат секторлар ўртасидаги ҳамкорликни

ривожлантириш, ота-оналар ва жамоатчиликни таълим-тарбия жараёнига фаол жалб этиш муҳим вазифа сифатида қайд этилган [2].

Боланинг ривожланиши фақат мактабгача таълим ташкилоти деворлари ичида кечмайди: оила, маҳалла, соғлиқни сақлаш муассасалари, кутубхона ва маданият масканлари, келажакда бола борадиган мактаб — буларнинг барчаси ягона тарбиявий муҳитни ташкил этади. «Илк қадам» давлат ўқув дастури ҳам таълим-тарбия жараёнида оила билан ҳамкорликни мажбурий таркибий қисм сифатида назарда тутди [3]. Шу боис МТТ раҳбари олдида нафақат ички жараёнларни, балки ташқи ҳамкорлар билан муносабатларни ҳам тизимли бошқариш вазифаси туради.

Амалиётда эса ижтимоий ҳамкорлик кўпинча расмий тadbирлар, байрамлар ёки бир марталик ҳомийлик кўринишида чекланиб қолаётгани, ҳамкорлик режаси ва натижаларини баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилмагани кузатилади. Мақоланинг мақсади — МТТларда ижтимоий ҳамкорликни ташкил этишнинг назарий асосларини таҳлил қилиш ва раҳбар фаолиятига йўналтирилган бошқарув моделини ишлаб чиқишдан иборат.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ижтимоий ҳамкорлик назариясининг методологик асосларидан бири У. Бронфенбреннернинг инсон ривожланиши экологияси назариясидир. Олим боланинг ривожланишини бир-бирига ичма-ич жойлашган тизимлар — микротизим (оила, боғча гуруҳи), мезотизим (микротизимлар ўртасидаги алоқалар), экзотизим ва макротизим таъсирида кечишини асослаб берган [4]. Бу ёндашувга кўра, оила ва МТТ ўртасидаги алоқалар сифати (мезотизим) боланинг ривожланишига бевосита таъсир қилади.

Ж. Эпштейн мактаб, оила ва жамоа ҳамкорлигининг олти турини ажратган: ота-оналикни қўллаб-қувватлаш, мулоқот, кўнгиллилик, уйда таълим олиш, қарор қабул қилишда иштирок ва жамоа билан ҳамкорлик [5]. Бу тасниф кўплаб мамлакатларда таълим муассасаларининг ҳамкорлик дастурларини режалаштиришда асос сифатида қўлланилмоқда. А. Хендерсон ва К. Мапп томонидан умумлаштирилган тадқиқотлар натижалари оила ва жамоатчиликнинг таълимдаги иштироки болаларнинг таълимий натижалари ва ижтимоий мосланувига ижобий таъсир кўрсатишини тасдиқлайди [6].

Рус педагогикасида Е.П. Арнаутова педагог ва оила ўртасидаги ўзаро муносабатни ота-оналарни «тарбия объекти» сифатида эмас, балки тенг ҳуқуқли шерик сифатида кўриш зарурлигини асослаб, ҳамкорликнинг диалогик шакллари тавсия этган [7]. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (OECD)нинг «Starting Strong V» ҳисоботида эса мактабгача таълимдан бошланғич мактабга ўтиш даврида мактабгача таълим муассасалари, мактаблар, оилалар ва жамоалар ўртасидаги ҳамкорлик сифатли ўтишнинг асосий шартларидан бири сифатида кўрсатилган [8].

Тадқиқотда тизимли ёндашув, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва илмий адабиётларни қиёсий таҳлил қилиш ҳамда моделлаштириш усулларидан фойдаланилди.

НАТИЖАЛАР

Таҳлиллар асосида МТТда ижтимоий ҳамкорликнинг асосий субъектлари ва улар билан ҳамкорлик мазмуни аниқланди (1-жадвал).

1-жадвал

Ҳамкорлик субъекти	Ҳамкорлик мазмуни	Ташкилий шакллар
Оила	Бола ривожланиши бўйича маълумот алмашиш, уйда ривожлантирувчи муҳит яратиш, қарорлар қабул қилишда иштирок	Индивидуал суҳбатлар, очик эшиклар куни, ота-оналар клуби, васийлик кенгаши, рақамли гуруҳ каналлари
Маҳалла	Ижтимоий ҳимояга муҳтож оилаларни аниқлаш, болаларни МТТга қамраб олиш, миллий кадриятлар асосидаги тадбирлар	Маҳалла фаоллари билан ҳамкорлик режаси, қўшма байрам ва тадбирлар
Умумтаълим мактаби	Мактабга ўтишни узвийлаштириш, ўқитувчилар ўртасида тажриба алмашиш	Қўшма методик семинарлар, бўлажак ўқувчилар учун мактабга экскурсия, ўзаро дарс ва машғулотларга кириш
Соғлиқни сақлаш муассасалари	Болалар саломатлигини мониторинг қилиш, ота-оналарнинг саломатлик саводхонлигини ошириш	Профилактик кўриклар, тиббиёт ходимлари иштирокидаги маслаҳатлар
Маданият, спорт муассасалари, кутубхоналар	Болаларнинг эстетик ва жисмоний ривожланиши, китобхонликка қизиқтириш	Экскурсиялар, тўғараклар, китоб байрамлари
Нодавлат ташкилотлар, тадбиркорлар, ҳомийлар	Моддий-техник базани мустаҳкамлаш, инновацион лойиҳаларни амалга ошириш	Ҳамкорлик шартномалари, грант ва ижтимоий лойиҳалар

Иккинчи натижа сифатида МТТ раҳбари томонидан ижтимоий ҳамкорликни бошқаришнинг тўрт босқичли модели ишлаб чиқилди:

1. Диагностик-таҳлилий босқич. МТТ жойлашган ҳудуднинг ижтимоий инфратузилмаси (мактаблар, маҳалла, поликлиника, кутубхона, корхоналар) харитаси тузилади; оилаларнинг эҳтиёж ва имкониятлари сўровнома орқали ўрганилади; ташкилотнинг ҳамкорлик борасидаги кучли ва заиф томонлари аниқланади.

2. Лойиҳалаш-режалаштириш босқичи. Ҳар бир ҳамкор билан аниқ мақсад, масъул шахс, муддат ва кутилаётган натижа кўрсатилган йиллик ҳамкорлик режаси тузилади; зарур ҳолларда ҳамкорлик шартномаси ёки меморандуми имзоланади. Режалаштиришда Ж. Эпштейннинг олти тури асосида ҳамкорлик йўналишлари мувозанатланади [5].

3. Амалга ошириш босқичи. Режадаги тадбирлар ташкил этилади; педагоглар ота-оналар билан мулоқотнинг диалогик шаклларига ўргатилади; ҳамкорлик жараёнига ота-оналар ва маҳалла вакиллари ташаббускор сифатида жалб этилади.

4. Мониторинг ва рефлексия босқичи. Ҳамкорлик натижалари белгиланган мезонлар асосида баҳоланади, ота-оналар ва ҳамкорлар фикри ўрганилади, кейинги йил режасига тузатишлар киритилади.

Учинчи натижа — ижтимоий ҳамкорлик самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Улар қуйидагича белгиланди: *қамров мезони* (ҳамкорликка жалб қилинган оилалар ва ташкилотлар улуши); *фаоллик мезони* (ота-оналарнинг тадбирларда нафақат иштирокчи, балки ташкилотчи сифатида қатнашиши); *натижавийлик мезони* (ҳамкорлик натижасида болалар ривожланиши, мактабга тайёрлик, моддий-техник базада рўй берган ўзгаришлар); *қониқиш мезони* (ота-оналар ва ҳамкорларнинг ҳамкорлик сифатидан қониқиш даражаси); *барқарорлик мезони*

МУҲОКАМА

Ишлаб чиқилган модель ижтимоий ҳамкорликни тасодифий тадбирлар йиғиндиси эмас, балки раҳбар томонидан режалаштириладиган, амалга ошириладиган ва баҳоланадиган бошқарув жараёни сифатида кўриш имконини беради. Бу ёндашув У. Бронфенбреннер назариясидаги мезотизим ғоясига мос келади: оила, МТТ ва мактаб ўртасидаги алоқалар қанчалик мустаҳкам ва изчил бўлса, боланинг ривожланиш муҳити шунчалик барқарор бўлади

Амалиётда кенг учрайдиган муаммолардан бири — ота-оналарнинг ҳамкорликка кам жалб этилишидир. Е.П. Арнаутова таъкидлаганидек, бунинг сабаби кўпинча ота-оналарга фақат маълумот қабул қилувчи сифатида қаралишида бўлади [7]. Шу боис моделда ота-оналарни қарор қабул қилиш жараёнига (васийлик кенгаши, режаларни муҳокама қилиш) жалб этиш алоҳида таъкидланган. Хорижий тадқиқотлар ҳам оилаларнинг фаол, ташаббускор иштироки пассив иштирокига нисбатан кўпроқ ижобий натижа беришини кўрсатади [6].

Ўзбекистон шароитида маҳалла институти ижтимоий ҳамкорликнинг ўзига хос ва кучли ресурси ҳисобланади. Маҳалла орқали МТТга қамраб олинмаган болаларни аниқлаш, ижтимоий ҳимояга муҳтож оилаларга кўмаклашиш ва миллий кадриятларга асосланган тарбиявий тадбирларни ўтказиш имконияти мавжуд. Мактаб билан ҳамкорлик эса OECD ҳисоботида қайд этилганидек, болаларнинг мактабга силлиқ ўтишини таъминлашнинг муҳим шарти ҳисобланади [8]. Шу билан бирга, модельни амалиётга жорий этиш МТТ раҳбарларининг бошқарув компетенцияларини, хусусан, ҳамкорликни режалаштириш, музокара олиб бориш ва натижаларни баҳолаш кўникмаларини малака ошириш курсларида мақсадли ривожлантиришни талаб этади.

ХУЛОСА

1. Мактабгача таълим ташкилотларида ижтимоий ҳамкорлик боланинг ҳар томонлама ривожланиши учун ягона тарбиявий муҳит яратишга хизмат қилувчи бошқарув жараёни бўлиб, унинг назарий асосини экологик тизимлар ёндашуви ва ҳамкорлик турлари назарияси ташкил этади.

2. Ижтимоий ҳамкорликнинг асосий субъектлари — оила, маҳалла, умумтаълим мактаби, соғлиқни сақлаш, маданият ва спорт муассасалари, нодавлат ташкилотлар ва ҳомийлар бўлиб, уларнинг ҳар бири билан ҳамкорлик мазмуни ва шакллари аниқ белгиланиши зарур.

3. МТТ раҳбари томонидан ижтимоий ҳамкорликни бошқариш диагностик-таҳлилий, лойиҳалаш-режалаштириш, амалга ошириш ҳамда мониторинг ва рефлексия босқичларида изчил амалга оширилиши мақсадга мувофиқ.

4. Ҳамкорлик самарадорлигини қамров, фаоллик, натижавийлик, қониқиш ва барқарорлик мезонлари асосида баҳолаш тавсия этилади.

5. МТТ раҳбарлари ва мутахассисларининг малака ошириш дастурларига ижтимоий ҳамкорликни бошқаришга оид амалий модулларни киритиш мақсадга мувофиқдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг «Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида»ги Қонуни. 2019 йил 16 декабрь, ЎРҚ-595-сон // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. — URL:
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори. 2019 йил 8 май, ПҚ-4312-сон // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. — URL:
3. «Илк қадам» мактабгача таълим муассасасининг давлат ўқув дастури. — Тошкент: Мактабгача таълим вазирлиги, 2018.
4. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. — 330 p.
5. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. — 2nd ed. — Boulder, CO: Westview Press, 2011.
6. Henderson A.T., Mapp K.L. A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement. — Austin, TX: Southwest Educational Development Laboratory, 2002.
7. Арнаутова Е.П. Педагог и семья. — М.: Карапуз, 2001. — 264 с.
8. OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education. — Paris: OECD Publishing, 2017.